PENDEDAHAN RISIKO DALAM KALANGAN INSTITUSI PERBANKAN ISLAM DI MALAYSIA: BUKTI EMPIRIK

ABSTRAK

Pendedahan risiko bank merupakan salah satu petunjuk yang digunakan untuk mengetahui tahap ketelusan bank dan kepatuhan bank terhadap disiplin pasaran. Ia juga memberikan maklumat penting kepada pelabur dan pendeposit. Objektif utama kajian ini dilakukan adalah untuk mengkaji secara empirikal faktor yang mempengaruhi tahap pendedahan risiko dalam kalangan institusi perbankan Islam di Malaysia. Kaedah data panel telah diaplikasikan dalam kajian yang mengandungi 72 cerapan data panel tidak terimbang ini yang meliputi 17 buah bank Islam di Malaysia bagi tempoh 2004 hingga 2008. Kaedah penganggaran adalah berdasarkan kaedah Kuasa Dua Terkecil Teritlak (GLS). Hasil kajian mendapati bahawa saiz bank, leveraj, keuntungan dan kecairan bank merupakan faktor yang signifikan mempengaruhi tahap pendedahan risiko perbankan Islam di Malaysia.

ABSTRACT

Risk disclosure is one of indicators used to determine level of banks transparency. Risk exposure plays an important role to investors and depositors to identify the level of transparency and adherence to market discipline banks. The objective of this study is to examine factors influencing level of risk disclosure for Islamic banks in Malaysia empirically. This study employs panel data method based on Generalized Least Squares (GLS). For estimation purpose, 72 observations of an unbalanced panel data comprising 17 Islamic banks from 2004 to 2008 are used. The results show that bank sizes, leverage, profitability and bank liquidity significantly influence level of risk disclosure of the Malaysian Islamic banks.

Kata Kunci **:** Bank Islam, Malaysia, pendedahan risiko.
Jenis kertas kerja **:** Penyelidikan

1. PENGENALAN

Krisis kewangan 1997/98 yang melanda Asia merupakan krisis kewangan yang paling teruk pernah dialami di rantau ini. Krisis ini telah menyedarkan pihak pengawal selia dan penggubal dasar mengenai kepentingan untuk meningkatkan tahap ketelusan dalam laporan kewangan bank terutamanya yang berkaitan risiko (Noraini et al. 2009). Aktiviti bank pada masa kini yang lebih kompleks dan dinamik telah menyebabkan bank terpaksa berhadapan dengan pelbagai risiko yang lebih besar. Pendedahan risiko merupakan salah satu aspek yang penting dalam laporan kewangan tahunan sesebuah bank. Ini kerana maklumat risiko yang terkandung dalam laporan bank membolehkan pihak yang berkepentingan seperti pemegang saham, bakal pelabur, pelanggan, malahan pihak pengwal selia membuat penilaian yang lebih baik tentang keadaan kewangan dan tahap ketelusan sesebuah bank.[1]

Secara umumnya, pendedahan risiko bank mempunyai peranan yang penting kepada ekonomi negara. Dari sudut mikroekonomi, pendedahan risiko berperanan menentukan tahap ketelusan dan prestasi sesebuah bank melalui pengukuran indeks pendedahan risiko bank berdasarkan laporan kewangan tahunan bank. Dari sudut makroekonomi pula, pendedahan risiko yang mencukupi dan berkesan dapat membantu pihak pengawal selia memantau bank dengan lebih berkesan. Krisis kewangan juga dapat dielakkan sekiranya pihak bank mendedahkan risiko yang dihadapi secara berhemah.

Justeru, kajian ini akan menganalisis amalan pendedahan risiko, mengukur indeks pendedahan risiko dan mengkaji faktor yang mempengaruhi amalan pendedahan risiko dalam laporan kewangan perbankan Islam di Malaysia. Kajian ini penting untuk menilai tahap ketelusan dan disiplin pasaran sesebuah bank. Ia membolehkan penggubal dasar mengenal pasti faktor pendedahan risiko yang boleh meningkatkan tahap ketelusan bank dalam laporan kewangan yang dikemukakan pada setiap tahun kepada pelabur dan pendeposit. Selain itu, indeks pendedahan memberikan maklumat yang berguna bagi para pendeposit, pelabur, penggubal dasar serta pengurus bank (keputusan pelaburan, pengurusan risiko, tata urus syarikat dan shariah, disiplin pasaran, piawaian serta peraturan perakaunan). Secara keseluruhan, kajian ini dianggap penting kerana kajian mengenai tahap pendedahan risiko di perbankan Islam Malaysia masih kurang, terutamanya kajian yang mengemukakan bukti secara empirikal.

Kajian ini dibahagikan kepada lima bahagian. Bahagian I membincangkan tentang latar belakang kajian, permasalahan kajian, objektif yang ingin dicapai serta sumbangan kajian. Bahagian II membincangkan kajian lepas yang terdiri daripada konsep asas pendedahan dalam Islam, pendedahan risiko dalam institusi kewangan Islam, risiko perbankan, peruntukan dan peraturan dalam pendedahaan kewangan, teori isyarat dan diikuti oleh kajian empirikal berkaitan pendedahan risiko bank. Bahagian III pula menjelaskan metodologi kajian dengan mengemukakan model kajian dan kaedah penganggaran yang digunakan. Bahagian IV akan membincangkan analisis keputusan penganggaran, manakala Bahagian V memberikan kesimpulan dan implikasi dasar, serta mengemukakan beberapa cadangan untuk kajian pada masa akan datang.

2. KAJIAN LEPAS

[1] Tahap ketelusan bank sering dikaitkan dengan pendedahan risiko yang dilakukan oleh bank.

2.1 Konsep asas pendedahan dalam Islam

Kewajipan untuk mendedahkan kebenaran adalah isu yang sangat penting dalam konteks Islam, dan kewajipan ini berlaku dalam perniagaan. Tugas ini ditekankan dalam ayat Al-Quran iaitu "tidak menutup kebenaran dengan kepalsuan, atau menyembunyikan kebenaran daripada diketahui" (2:42). Enam ayat Al-Quran merujuk pada perkaitan dan makna daripada perkaitan yang dimaksudkan ialah semua fakta pendedahan (Askary & Clarke 1997). Dalam Islam, Allah Maha Mengetahui. Allah berfirman, "Aku tahu apa yang kamu zahirkan dan apa yang kamu sembunyikan" (4:33) dan juga dia (Allah) yang tahu apa yang nyata dan apa yang tersembunyi (87:7). Keperluan mengungkap kebenaran ini adalah penting untuk membantu masyarakat mengetahui kesan daripada seseorang atau suatu perniagaan kepada kesejahteraan. Justeru, umat Islam bertanggungjawab di atas tindakan mereka dan harus mengambil kira tanggungjawab ini terhadap masyarakat yang mana mereka hidup kerana tindakan mereka mempengaruhi masyarakat (AI-Mograbi 1996).

Secara umumnya, terdapat tiga tujuan pendedahan dalam syarikat Islam; (i) untuk menunjukkan pematuhan terhadap prinsip-prinsip Islam, khususnya berurusan secara adil dengan pihak yang berbeza, (ii) untuk menunjukkan bagaimana operasi perniagaan mempengaruhi kesejahteraan masyarakat Islam, dan (iii) untuk membantu umat Islam untuk melaksanakan kewajipan agama mereka. Maklumat yang didedahkan dalam perniagaan dapat menunjukkan pematuhan kepada syariah untuk membantu melaksanakan kewajipan kepada agama.

Menurut perspektif Islam, laporan kewangan bertujuan untuk membolehkan firma menunjukkan kepatuhan terhadap syariah (Baydoun & Willett 1997). Objektif utama pelaporan kewangan dalam ekonomi Barat adalah bertujuan untuk membantu para pembuat dasar dalam membuat keputusan ekonomi. Pandangan mengenai tujuan utama ini diguna pakai oleh AAOIFI dalam menetapkan tujuan perakaunan kewangan bank dan institusi kewangan. Implikasi daripada kedudukan ini ialah perniagaan Islam perlu mendedahkan semua maklumat yang diperlukan untuk memberikan maklumat kepada umat (masyarakat Islam) tentang operasi mereka, bahkan maklumat tersebut akan digunakan juga oleh syarikat itu sendiri. Konsep pendedahan demikian berkaitan dengan konsep akauntabiliti. Dalam konteks Islam, umat mempunyai hak untuk mengetahui bagaimana organisasi dapat mempengaruhi kesejahteraan.

2.2 Konsep pendedahan risiko kewangan

Menurut Basel Committee on Banking Supervision (BCBS 1998), pendedahan risiko ialah "pendedahan maklumat yang mencukupi dan boleh dipercayai bagi membolehkan penilaian dilakukan terhadap prestasi kewangan, profil risiko dan amalan pengurusan risiko yang dilaksanakan oleh bank".[2] Beretta dan Bozzolan (2004) mendefinisikan pendedahan risiko sebagai "pendedahan maklumat yang berkaitan strategi firma, ciri-ciri, operasi, dan faktor-faktor luaran lain yang berpotensi untuk mempengaruhi keputusan yang akan diambil oleh sesebuah firma". Hassan (2009) pula mendefinisikan pendedahan risiko sebagai "pendedahan maklumat kewangan (kuantitatif) dan bukan kewangan (kualitatif)". Dari perspektif

[2] Basel Committee on Banking Supervision (BCBS) adalah jawatankuasa pengawasan penyeliaan perbankan yang ditubuhkan oleh bank pusat dari 10 buah negara pada tahun 1975. Ia melibatkan pengawasan penyeliaan oleh bank pusat masing-masing dari negara seperti Belgium, Kanada, Perancis, Jerman, Itali, Jepun, Luxembourg, Netherlands, Sweden, Switzerland, United Kingdom dan Amerika Syarikat. Ia juga dikenali sebagai *Bank for International Settlements* (BIS) atau ringkasnya, Basel.

perakaunan, pendedahan risiko dikelaskan sebagai item sukarela, iaitu item yang tidak wajib didedahkan oleh bank dalam laporan kewangan tahunan dan bergantung kepada budi bicara bank untuk melaporkannya.

2.3 Kepentingan pendedahan risiko bank

Isu berkaitan pendedahan risiko juga telah dibincangkan oleh BCBS (1998) yang menekankan kepentingan amalan keterbukaan dan ketelusan dalam konteks disiplin pasaran dan pengawal seliaan sistem perbankan. Bank-bank yang menunjukkan prestasi dan menguruskan profil risiko dengan baik boleh mendapat manfaat daripada pendedahan maklumat yang tepat. Bagi memastikan maklumat mengenai risiko yang didedahkan mencukupi, bank perlu mempraktikkan amalan pengurusan risiko yang baik. Kajian yang dilakukan oleh Cordella & Yeyati (1998) dan Rahman (1999) mendapati bahawa pendedahan yang tidak mencukupi akan menyumbang kepada berlakunya krisis kewangan dalam sistem perbankan. Ketidakcukupan pendedahan risiko akan menghalang pelabur dan pendeposit daripada menerima maklumat yang diperlukan untuk membuat pemilihan bank yang baik. Maklumat pendedahan sangat mempengaruhi perilaku dan memperbaiki pengurusan risiko. Secara tidak langsung ia juga memberikan sumbangan terhadap kawalan dalaman dan amalan pengurusan risiko oleh bank di negara-negara yang menghadapi krisis kewangan.

Dari perspektif perbankan konvensional, pendedahan risiko yang mencukupi memainkan peranan penting bagi membantu pelabur dan pihak-pihak lain yang berkepentingan membuat sesuatu keputusan yang lebih baik (Linsmier et al. 2002). Para pelabur dan pendeposit menganggap pendedahan risiko sebagai salah satu unsur penting untuk didedahkan dalam laporan tahunan bank. Pendedahan yang mencukupi dan berkesan dapat membantu bank menilai prestasi dan mengelak daripada berlakunya krisis kewangan. Di samping itu, pendedahan risiko juga dapat mencerminkan tahap pengurusan kualiti dan urus tadbir korporat sesebuah bank. BCBS (2004) mengaitkan pendedahan risiko dengan isu disiplin pasaran yang berlaku dalam industri perbankan.[3] Di samping itu, pendedahan risiko juga membolehkan risiko yang berpotensi memberi kesan kepada bank dikenal pasti dan seterusnya diuruskan dengan cara yang lebih baik. Pendedahan risiko yang mencukupi juga akan mengurangkan kemungkinan bank muflis pada masa akan datang (Rahman 1999).

Dalam perbankan Islam, perbahasan tentang pendedahan risiko telah dibincangkan secara meluas seawal penubuhan Accounting and Auditing Organisation for Islamic Financial Institutions (AAOIFI).[4] Bagi mencapai tahap ketelusan, bank-bank digalakkan untuk mendedahkan lebih banyak maklumat terutamanya yang berkaitan risiko. Dari perspektif perbankan Islam, pendedahan secara menyeluruh mengenai risiko dalam laporan tahunan adalah sangat penting kepada pengguna laporan terutamanya pelabur, penganalisis dan pendeposit (Noraini

---

[3] Disiplin pasaran merujuk kepada skim berintensifkan asas pasaran yang melibatkan pelaburan dalam liabiliti bank seperti hutang subordinat atau deposit tanggungan.

[4]AAOIFI merupakan sebuah badan korporat Islam antarabangsa yang bukan berasaskan keuntungan yang menyediakan perkhidmatan perakaunan, audit dan piawaian shariah bagi industri dan institusi kewangan Islam. AAOIFI ditubuhkan sesuai dengan Perjanjian dasar yang ditandatangani oleh lembaga kewangan Islam pada 1 Safar, 1410H bersamaan dengan 26 Februari 1990 di Algeria dan kemudiannya telah didaftarkan pada 11 Ramadhan 1411bersamaan dengan 27 Mac 1991di Negara Bahrain.Sebagai organisasi antarabangsa bebas, AAOIFI disokong oleh institusi yang terdiri daripada 200 ahli dari 45 negara, termasuk bank pusat, institusi kewangan Islam, dan peserta lain dari perbankan Islam antarabangsa dan industri kewangan di seluruh dunia (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions).

et al. 2009). Pendedahan risiko dapat memberikan maklumat yang berguna kepada para pendeposit, pelabur, penggubal dasar serta membantu pengurus bank membuat keputusan pelaburan, menguruskan risiko, mematuhi tata urus syarikat dan shariah, disiplin pasaran, piawaian serta peraturan perakaunan yang telah ditetapkan. Sebagai contoh, kepelbagaian produk perbankan Islam mendedahkan bank kepada pelbagai risiko. Pendedahan bank terhadap risiko ini secara tidak langsung akan mencerminkan tahap ketelusan bank.

2.4 Peruntukan dan peraturan berkaitan pendedahan kewangan

Pendedahan risiko adalah relevan mengikut Teori Isyarat yang mempertimbangkan masalah maklumat tidak simetri dalam pasaran. Teori ini dibina untuk menyelesaikan masalah maklumat tidak simetri dalam pasaran dan bagaimana maklumat tidak simetri ini dapat dikurangkan antara sesuatu pihak dengan isyarat maklumat yang diberikan antara satu sama lain (Morris 1987). Walau bagaimanapun, isyarat maklumat tidak simetri merupakan fenomena yang biasa wujud dalam pasaran. Teori Isyarat menyatakan bahawa bank akan memberi isyarat maklumat yang lebih berkualiti apabila prestasi bank adalah baik. Maklumat ini diharapkan dapat membantu pengguna penyata kewangan dalam membuat keputusan (Watts & Zimmerman 1986).

Pendedahan risiko oleh bank adalah berdasarkan laporan kewangan yang diaudit pada setiap tahun. *International Accounting Standard Committee* (*IASC*), kini dikenali sebagai *International Accounting Standard Board* (*IASB*) telah menerbitkan beberapa piawaian untuk perakaunan firma termasuk bank dan institusi kewangan. *International Accounting Standard* (*IAS 30*) adalah salah satu piawaian yang menentukan pendedahan dalam laporan kewangan bank dan institusi kewangan yang serupa. Namun, piawaian ini tidak membezakan antara perbankan Islam dan perbankan konvensional. Bagi perbankan Islam, *AAOIFI* telah bertanggungjawab dalam menetapkan piawaian perakaunan. Ia telah memperkenalkan rangka kerja bagi institusi kewangan Islam dan menetapkan piawaian bagi pelaporan, audit dan matlamat pentadbiran. Di antara piawaian itu adalah tujuan, konsep dan maklumat umum dan pendedahan dalam laporan kewangan bank-bank Islam dan institusi kewangan.

Di Malaysia, laporan kewangan yang disediakan pada setiap tahun oleh perbankan Islam adalah bagi memenuhi keperluan yang ditetapkan oleh Bank Negara Malaysia (BNM). Dari aspek perakaunan, perbankan Islam perlu mematuhi garis panduan pelaporan kewangan untuk institusi berlesen bagi bank konvensional (GP8) sebelum pengenalan garis panduan pelaporan kewangan untuk institusi berlesen bagi bank Islam (GP8-i) yang dikeluarkan pada bulan Ogos 2003 dan mula diguna pakai pada Oktober 2004.[5] GP8-i menggariskan keperluan minimum pembentangan dan pendedahan laporan penyata kewangan bank Islam serta bertujuan untuk memastikan ketekalan dan kebolehbandingan laporan dan penyata kewangan di kalangan bank Islam dalam mematuhi peruntukan Akta Bank Islam 1983, Akta Syarikat 1965, Malaysian Accounting Standards Board (MASB-i), kehendak syariah serta garis panduan lain yang telah ditetapkan oleh BNM. GP8-i yang dilaksanakan sepenuhnya pada tahun 2005 juga merupakan penambahbaikan selaras dengan IAS bagi mencapai

[5]Pada tahun1997, Bank Negara Malaysia (BNM) telah menetapkan supaya bank yang menawarkan produk dan perkhidmatan perbankan Islam untuk mematuhi garis panduan GP8. Berdasarkan garis panduan ini, kedua-dua bank konvensional dan Islam mematuhi piawaian perakaunan yang sama bagi membolehkan perbandingan secara langsung dibuat di antara bank dan masa (Bank Negara Malaysia 1997).

ketelusan dan menggambarkan risiko operasi perbankan Islam. Keperluan penzahiran ini turut mengambil kira MASBi-1.

Selain itu, bagi tujuan menyediakan satu garis panduan yang efektif dari aspek ketelusan dan disiplin pasaran, *Islamic Financial Services Board* (IFSB) yang ditubuhkan pada 2002 telah memperkenalkan garis panduan yang perlu dipatuhi oleh institusi perbankan Islam.[6] Objektif daripada piawaian ini adalah untuk menentukan prinsip-prinsip utama dan amalan-amalan yang harus diikuti oleh institusi-institusi kewangan Islam yang menawarkan perkhidmatan dalam membuat pendedahan. Hal ini bertujuan untuk mencapai ketelusan dan disiplin pasaran. Piawaian ini ditujukan kepada institusi kewangan Islam dan pihak berkuasa serta pembuat dasar yang relevan. Bagi tujuan ini, cadangan telah dibangunkan untuk satu set pendedahan yang dibezakan mengikut jenis dan kepentingan yang berfokus pada profil risiko dan keadaan kewangan institusi kewangan Islam. Bagi membolehkan pendedahan berkesan dalam mempromosikan disiplin pasaran, mereka perlu mematuhi piawaian antarabangsa untuk perusahaan institusi kewangan Islam yang baik, dan kesediaan komponen infrastruktur lain untuk berfungsi dengan baik dalam pasaran kewangan yang bertindak sebagai keadaan yang diperlukan untuk regim pendedahan yang berkesan. Senarai peruntukan dan peraturan dalam amalan laporan kewangan bank ditunjukkan oleh Jadual 1 di bawah.

Jadual 1 Peruntukan dan Peraturan Pendedahan Kewangan

Sumber	Tahun Berkuatkuasa	Bank Islam	Skim Perbankan Islam (SPI)	Nota
Akta Perbankan Islam 1983	1 Julai 1983	√		
Garis panduan ke atas spesimen penyata kewangan bagi industri perbankan (GP8)	1988		√	Pindaan (1994) GP8 diubahsuai untuk mematuhi prinsip syariah bagi memperbaiki laporan SPI
Garis panduan SPTF 1993	5 Julai 1993		√	Pindaan (1997) Peraturan baru untuk menukar pengiktirafan pendapatan daripada tunai kepada asas terakru
Garis panduan ke atas spesimen bagi industri perbankan (GP8- 1996)	Oktober 1996		√	Pindaan (1996) bagi bank konvensional yang terlibat dalam aktiviti SPTF
Jawatankuasa Piawaian Perakaunan Malaysia – MASB	MASBi-1 (berkuatkuasa pada 1 Januari 2003)	√		MASBi-1 diaplikasikan dalam penyata kewangan institusi

[6] IFSB telah memperkenalkan garis panduan yang perlu dipatuhi oleh institusi perbankan Islam iaitu, "*Disclosures to Promote Transparency and Market Discipline for Institutions Offering Islamic Financial Services (Excluding Islamic Insurance (Takaful) Institutions and Islamic Mutual Funds)* di bawah seliaan BNM pada Disember 2007 (Islamic Financial Service Board).

(Akta Laporan Kewangan 1997)			kewangan Islam
Garis panduan ke atas spesimen penyata kewangan bagi bank Islam berlesen (GP8-i)	Ogos 2003	√	

Sumber: Nurul Huda (2005), hal. 5

2.5 Pendedahan risiko dalam institusi kewangan

Pengambilan dan pengurusan risiko merupakan asas yang penting dalam aktiviti institusi kewangan. Oleh itu, ketelusan tentang keadaan dan proses pengurusan risiko sangat penting kepada pelabur, pendeposit, peminjam dan pihak-pihak berkenaan yang lain. Institusi kewangan Islam juga terlibat dengan risiko dalam urusniaga yang dijalankan sebagaimana bank konvensional. Jawatankuasa Basel[7] telah menerbitkan tiga kajian mengenai pendedahan risiko bank atau pendedahan umum oleh bank. (i) hasil tinjauan tahun 2001, pendedahan (2003), (ii) pendedahan umum oleh bank: hasil tinjauan tahun 2000, pendedahan (2002), (iii) pendedahan umum oleh bank: hasil tinjauan tahun 1999, pendedahan (2001). Beberapa pendedahan yang penting dari sudut pandangan pelabur termasuklah proses pengurusan risiko dan kawalan dalaman yang berkaitan dengan kegiatan yang menghasilkan risiko kredit. Pada masa yang sama pendedahan tentang portfolio pinjaman, pelaburan dan pendedahan risiko lain memberikan maklumat penting tentang masa depan sesebuah institusi.

Secara umumnya, institusi kewangan konvensional mendedahkan tiga jenis risiko iaitu risiko kredit, risiko pasaran dan risiko operasi (Schuermann 2004; BCBS 2004; Ariss & Sarieddine 2007). Nafis Alam & Bala Shanmugam (2008) menyatakan bahawa sebahagian besar risiko yang didedahkan oleh perbankan Islam terdiri daripada risiko kredit, risiko kecairan dan risiko pasaran. Khan dan Ahmed (2001) membahagikan risiko yang dihadapi oleh bank kepada risiko kewangan dan risiko bukan kewangan. Risiko pasaran dan risiko kredit dikategorikan dalam risiko kewangan sementara risiko kewangan mengandungi risiko operasi, risiko peraturan, dan risiko perundangan. Iqbal dan Mirakhor (2007) mengklasifikasikan risiko yang dihadapi oleh institusi kewangan Islam kepada empat kategori iaitu risiko kewangan, risiko perniagaan, risiko perbendaharaan dan risiko pengurusan. Profil risiko yang terlibat dalam operasi institusi kewangan Islam ditunjukkan dalam Rajah 1.

[7] Jawatan kuasa Basel adalah jawatankuasa pengawasan dan penyeliaan perbankan yang ditubuhkan oleh bank pusat dari 10 buah negara pada tahun 1975. Ia melibatkan pengawasan penyeliaan oleh bank pusat masing-masing dari negara seperti Belgium, Kanada, Perancis, Jerman, Itali, Jepun, Luxembourg, Netherlands, Sweden, Switzerland, United Kingdom dan Amerika Syarikat. Ia juga dikenali sebagai *Bank for International Settlements* oleh Basel.

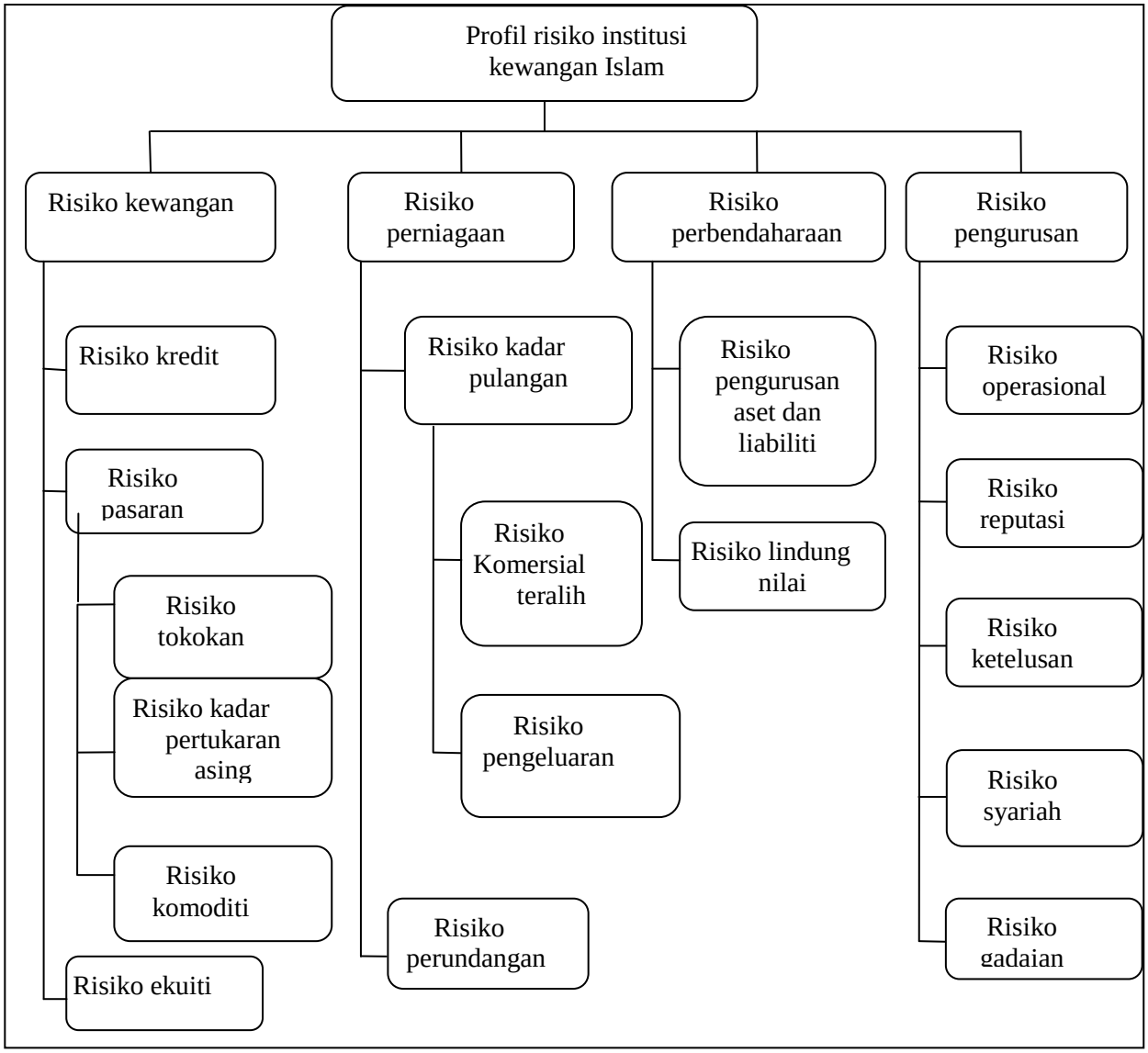

Sumber: Iqbal dan Mirakhor (2007), hal. 235

Rajah 1 Profil Risiko dalam Institusi Kewangan Islam

Terdapat juga pengkaji yang mengelaskan risiko perbankan Islam kepada risiko umum dan risiko spesifik. Sebagai contoh, Md Arof (2007) membahagikan risiko yang dihadapi oleh bank dibincangkan seperti Jadual 2 berikut:

Jadual 2 Risiko Umum dan Spesifik dalam Perbankan Islam

Jenis Risiko	Definisi Risiko
A. Risiko Umum	
Risiko kredit	Kerugian yang disebabkan oleh ketidakupayaan atau ketidaksediaan pihak berlawanan untuk membuat pembayaran yang sepatutnya. Pendedahan kepada risiko kredit meningkat daripada pendedahan pemberian pinjaman, sekuriti dan derivatif.
Risiko pasaran	Kerugian yang mungkin timbul akibat perubahan kadar faedah, kadar pertukaran mata wang asing, sebaran kredit, harga ekuiti dan harga komoditi. Perubahan ini boleh menjejaskan nilai instrumen kewangan dan boleh juga menjejaskan hasil berkaitan aliran pelanggan dan hasil perdagangan proprietari.
Risiko kecairan	Kerugian yang timbul apabila bank tidak mempunyai dana yang

	mencukupi untuk menyelesaikan liabilitinya apabila matang. Ini termasuk risiko di mana dana yang dipinjam tidak dapat diperolehi apabila bank memerlukannya atau dana tersebut tidak dapat diperolehi bagi tempoh yang dikehendaki atau pada kos yang berpatutan.
Risiko operasi	Risiko yang timbul daripada proses, manusia dan sistem dalaman yang tidak cukup atau gagal, atau daripada peristiwa luar dalam operasi harian bank, yang dilaksanakan untuk mencapai objektif perniagaannya, yang menyekat atau menghalang objektif tersebut daripada dicapai.
B. Risiko Spesifik	
Risiko ketidakpatuhan syariah	Risiko yang timbul akibat daripada kegagalan bank untuk mematuhi garis panduan dan prinsip syariah yang ditetapkan.
Risiko kadar pulangan	Risiko ini akan mempengaruhi pulangan disebabkan oleh perubahan yang tidak dijangka dalam kadar pulangan.
Risiko komersil teralih	Risiko yang mungkin dihadapi oleh bank akibat tekanan komersil untuk membayar semula melebihi kadar yang telah diterima atas aset yang dibiayai oleh pemegang akaun pelaburan. Bank mendahulukan sebahagian atau seluruh bahagian syer keuntungan dalam mempertahankan pembekal dana dan menghalang daripada penarikan dana mereka.
Risiko ekuiti pelaburan	Risiko yang timbul daripada kemasukan rakan kongsi bagi tujuan perniagaan atau menyertai pembiayaan tertentu atau kegiatan usaha umum seperti yang dinyatakan dalam kontrak, dan saham pembekal kewangan dalam risiko perniagaan. Risiko ini biasanya berlaku dalam kontrak Musharakah dan Mudharabah.

Sumber: Md. Arof Othman (2007), hal. 12 – 16.

2.6 Kajian empirikal berkaitan pendedahan risiko dalam laporan kewangan

Kahl & Belkaoui (1981) telah mengkaji pendedahan secara keseluruhan termasuklah pendedahan risiko ke atas 70 bank tempatan di 18 buah negara. Beberapa pemboleh ubah telah digunakan dalam kajian ini untuk menentukan tahap pendedahan risiko bank. Hasil kajian mendapati bahawa pendedahan yang dilakukan adalah berbeza antara negara yang dikaji. Terdapat hubungan yang positif di antara pemboleh ubah saiz bank dengan tahap pendedahan risiko bank. Hossain (2008) telah mengkaji pendedahan yang terdapat dalam sektor perbankan di India meliputi *Bombay Stock Exchange (BSE)* dan *National Stock Exchange (NSE).* Kajian yang telah dilakukan mengenalpasti tahap pendedahan bank di India melalui item pendedahan sukarela dan wajib. Pengkaji mendapati bahawa tahap pendedahan yang dilakukan adalah signifikan dengan pembolehubah bebas seperti saiz, keuntungan, dan disiplin pasaran. Sebaliknya, pemboleh ubah lain seperti jangka masa bank dan kompleksiti perniagaan didapati tidak signifikan dalam mempengaruhi tahap pendedahan yang dilakukan oleh bank.

Hossain (2001) pula mengkaji tahap pendedahan risiko bagi 25 bank di Bangladesh di antara saiz firma, keuntungan, dan firma audit. Sejumlah 61 maklumat termasuk maklumat sukarela dan wajib dimasukkan ke dalam indeks pendedahan dan kaedah pendekatan skor digunakan dalam kajian ini. Hasil kajian menunjukkan bahawa saiz dan keuntungan bank adalah signifikan dalam menentukan tahap pendedahan risiko bank. Walau bagaimanapun, pemboleh ubah firma audit adalah tidak signifikan dan tidak memberi impak kepada pendedahan risiko yang dilakukan oleh bank.

Manakala Chipalkatti (2002) mengkaji hubungan antara pendedahan risiko dengan pembolehubah-pembolehubah mikro struktur pasaran ke atas 17 buah bank di

India. Pengkaji telah membina skor ketelusan bank (*Bank Transparency Score* - BTS) yang mengandungi 90 butiran maklumat yang mempertimbangkan cadangan-cadangan jawatankuasa Basel dan IAS 30. Kajian itu menunjukkan tiada hubungan yang penting antara tahap pendedahan dan peratusan syer yang dipegang oleh kerajaan dan pemegang-pemegang saham asing. Hasil kajian juga menunjukkan bank-bank yang bersaiz besar lebih bersikap telus dalam pendedahan risiko yang dilakukan. Tidak terdapat perbezaan yang ketara dalam skor pendedahan bank dengan tahap keuntungan sebaliknya leveraj bank menunjukkan skor pendedahan yang tinggi.

Linsley dan Shrives (2005) mengkaji pendedahan maklumat risiko dan ketelusan dalam sektor perbankan. Kajian menggunakan kaedah yang sama walaupun bilangan bank yang ditinjau adalah berbeza pada setiap tahun. Misalnya, pada tahun 1999, 57 buah bank manakala pada 2001 bilangan bank yang dikaji berkurangan kepada 54 buah bank disebabkan berlakunya pengambilalihan dan penggabungan bank. Para pengkaji menganalisis keperluan pendedahan risiko dengan melihat amalan semasa pendedahan bank dalam konteks perbahasan tentang pendedahan risiko. Kepentingan isu pendedahan risiko pada masa depan, keutamaan maklumat dan lokasi pendedahan risiko turut dibahaskan bersama dengan implikasi bagi keperluan risiko yang dicadangkan. Manakala kajian Linsley et.al (2006) dilakukan ke atas laporan tahunan 18 bank di Kanada dan United Kingdom menggunakan kaedah analisis isi kandungan. Hasil kajian mendapati bahawa saiz syarikat konsisten dengan tahap pendedahan risiko.

Selain daripada itu, isu pendedahan risiko juga turut melibatkan firma bukan perbankan. Beretta dan Bozzolan (2004) telah melakukan kajian ke atas laporan tahunan bagi 85 syarikat bukan kewangan yang tersenarai di Itali menggunakan kaedah analisis isi kandungan, regresi dan indeks pendedahan. Pengkaji – pengkaji ini mendapati bahawa sebahagian besar risiko pendedahan berbentuk kualitatif lebih tertumpu kepada risiko-risiko pada masa lalu berbanding risiko pada masa hadapan. Kajian mendapati bahawa terdapat hubungan yang konsisten antara pendedahan risiko dengan pengaruh saiz syarikat.

Lajili dan Zeghal (2005) mengkaji laporan tahunan ke atas 300 syarikat yang disenaraikan di Kanada dengan menggunakan analisis kandungan. Pengkaji ini mendapati bahawa terdapat variasi yang besar dalam pendedahan risiko sukarela yang sebahagian besarnya adalah berbentuk kualitatif. Manakala kajian oleh Mohobbot (2005) dilakukan ke atas laporan tahunan di 125 syarikat yang disenaraikan di Jepun Pengkaji menggunakan kaedah analisis isi kandungan, kaedah regrasi dan indeks pendedahan dalam menilai risiko yang didedahkan. Hasil kajian mendapati bahawa terdapat variasi yang besar dalam pendedahan risiko sukarela dan saiz syarikat berhubungan secara positif dengan pendedahan risiko.

Bagi sistem perbankan Islam, terdapat dua kajian berkaitan pendedahan risiko yang telah dilakukan secara perbandingan antara negara. Kajian pertama, iaitu yang dilakukan oleh Nafis Alam & Bala Shanmugan (2008) agak berbeza kerana menggunakan indeks pendedahan bank. Indeks ini meliputi 22 bank Islam di negara yang menjalankan operasi perbankan mengikut prinsip-prinsip syariah, atau pelopor dalam operasi perbankan Islam. Kajian ini meliputi tempoh perakaunan tahun 2004 dan 2005. Kajian ini mendapati bahawa bank di Malaysia memiliki indeks pendedahan yang tertinggi iaitu Bank Islam Malaysia Berhad (BIMB) adalah yang paling telus mendedahkan laporan kewangan mereka. Sementara bank Islam di negara Sudan mempunyai skor terendah dalam pendedahan laporan kewangan. Dapatan kajian menunjukkan bank-bank Islam perlu lebih telus dalam mendedahkan maklumat

kewangan yang mencukupi bagi meningkatkan imej baik dan kepercayaan lebih ramai para pelabur terhadap mereka.

Manakala kajian kedua oleh Noraini (2009) pula mengkaji isu ketelusan dan pendedahan risiko perbankan Islam melibatkan 28 buah bank Islam di 14 negara menggunakan kaedah soal selidik menerusi temubual dan e-mail. Isu spesifik yang dikemukakan dalam soal selidik terdiri daripada beberapa isu berkaitan (i) ciri-ciri risiko yang didedahkan oleh perbankan Islam, (ii) pengurusan dan pengukuran risiko yang digunakan oleh perbankan Islam, (iii) maklumat yang diperlukan oleh penyelia bank untuk mengawal profil risiko perbankan Islam, (iv) kepentingan ketelusan dan disiplin pasaran dalam perbankan Islam dan (v) kecukupan pelaporan risiko dalam perbankan Islam. Perbankan Islam juga didapati mempunyai kepentingan risiko yang sama dengan perbankan konvensional kecuali risiko tertentu. Berdasarkan soal selidik yang dilakukan, pengkaji mencadangkan supaya pihak bank menyediakan maklumat yang lebih banyak berkaitan risiko sebagaimana yang digariskan dalam piawaian laporan kewangan untuk mengawal risiko bank.

Berdasarkan kajian lepas yang dibincangkan di atas, secara umumnya kajian pendedahan risiko perbankan telah banyak dilakukan oleh pengkaji yang terdahulu. Walau bagaimanapun, kebanyakan kajian ini lebih banyak tertumpu kepada sektor perbankan konvensional di negara-negara Barat berbanding sektor perbankan Islam. Oleh itu, kajian ini akan memfokus kepada pendedahan risiko di sektor perbankan Islam Malaysia melalui pengunaan kaedah analisis yang lebih baik dalam mengukur tahap pendedahan risiko.

3. METODOLOGI KAJIAN

3.1 Sampel kajian

Sampel kajian meliputi 17 buah bank Islam di Malaysia yang terdiri daripada bank Islam penuh, subsidiari Islam dan perbankan Islam di bank konvensional dari tahun 2004 hingga 2008. Tempoh masa yang bermula tahun 2004 dipilih disebabkan kebanyakan bank telah mengalami proses penggabungan dan pengambilalihan. Dalam kajian ini, terdapat beberapa buah bank yang telah diiktiraf sebagai bank Islam penuh (subsidiari Islam) di Malaysia yang beroperasi dari tahun 2007. Kajian mengambil kira tahun 2004 untuk mengelakkan berlakunya berat sebelah (*bias*) disebabkan tempoh masa operasi bank yang berbeza. Tempoh masa yang bermula dari tahun 2004 dianggap sesuai dalam kajian ini bagi mengurangkan jurang tempoh masa antara sampel yang digunakan. Oleh itu, bank-bank ini tetap diambil kira bagi memastikan dan mengekalkan saiz sampel yang optimum dan konsisten serta memperoleh maklumat yang lebih banyak. Di samping itu, tempoh masa yang bermula dari tahun 2004 sehingga tahun berakhir 2008 juga dianggap sesuai untuk mengurangkan jurang tempoh masa antara sampel dan turut mengambil kira jangka masa kajian dilakukan. Senarai bank yang digunakan dalam sampel kajian ditunjukkan dalam Jadual 3.

Jadual 3 Senarai Bank dalam Sampel Kajian

Bil.	Nama Bank	Tempoh cerapan		
		Bank Islam Penuh	Sistem Perbankan Islam (SPI)	Subsidiari Islam
1	Bank Islam Malaysia Berhad	2004-2008		
2	Bank Muamalat Malaysia Berhad	2004-2008		
3	Kuwait Finance House (M) Berhad	2006-2008		

4	Al-Rajhi Bank (M) Berhad	2007-2008		
5	Asian Finance Bank (M) Berhad	2007-2008		
6	RHB Islamic Bank Bhd		2004	2005-2008
7	Maybank Islamic Bank Bhd		2004-2007	2008
8	Standard Chartered Saadiq Bank (M) Bhd		2004-2007	2008
9	Public Islamic Bank Bhd		2004-2007	2008
10	Alliance Islamic Bank Bhd		2004-2007	2008
11	Hong Leong Islamic Bank Bhd		2004	2005-2008
12	EON Islamic Bank Bhd		2004-2005	2006-2008
13	Overseas Chinese Bank Corporation (Malaysia) Islamic Bank Bhd		2004-2007	2008
14	Am Islamic Bank Bhd		2004-2006	2008
15	Affin Islamic Bank Bhd		2004-2005	2006-2008
16	CIMB Islamic Bank Bhd		2004-2005	2006-2008
17	HSBC Amanah (M) Bank Bhd			2004-2008

Sumber: Laporan kewangan tahunan diaudit setiap bank, 2004 -2008.

3.2 Data dan sumber data

Data yang digunakan dalam kajian ini adalah berdasarkan laporan kewangan tahunan bank yang telah diaudit yang diterbitkan oleh setiap bank pada setiap tahun kewangan. Laporan kewangan tahunan setiap bank yang disediakan telah memenuhi keperluan yang ditetapkan oleh Bank Negara Malaysia dalam Garis Panduan bagi Contoh Laporan Kewangan Bank Islam Berlesen (GP8-i) yang dikeluarkan pada bulan Ogos 2003 dan mula diguna pakai bagi tahun kewangan 2004 dan menggariskan keperluan minimum pembentangan dan penzahiran laporan dan penyata kewangan bank Islam.

3.3 Model empirikal

Berdasarkan ulasan literatur, terdapat beberapa pemboleh ubah yang telah dikenalpasti dalam menentukan tahap pendedahan risiko. Pembentukan model empirikal faktor pendedahan risiko bank menjadi asas penganggaran memandangkan kajian bertujuan mengenalpasti factor yang mempengaruhi tahap pendedahan risiko perbankan Islam di Malaysia. Beberapa pemboleh ubah telah diperkenalkan dalam model linear bertujuan mengambil kira ciri khusus bank. Bagi tujuan penganggaran, kajian ini menggunakan kaedah regrasi linear berdasarkan model empirikal berikut:[8]

$$TRD_{it} = \alpha_0 + \beta_1 LTA_{it} + \beta_2 LEV_{it} + \beta_3 ROA_{it} + \beta_4 CAR_{it} + \beta_5 NPA_{it} + \beta_6 LIQUID_{it} + \mu_{it} \quad (1)$$

yang mana, jumlah indeks pendedahan risiko (*TRD*) bagi bank *i* pada masa *t* merupakan pemboleh ubah bersandar. Jumlah skor pendedahan risiko yang diterima oleh setiap bank dalam sampel diambil kira sebagai proksi bagi indeks pendedahan risiko (*TRD*). Manakala enam pemboleh ubah lagi dikategorikan sebagai pemboleh ubah bebas, dan α ialah parameter penganggar dan μ_{it} ialah ralat. Dalam persamaan (1) di atas, pemboleh ubah spesifik bank ditunjukkan oleh β_1 sehingga β_6 iaitu jumlah aset bank (*LTA*), leveraj (*LEV*), keuntungan (*ROA*), disiplin pasaran (*CAR*) dan (*NPA*) dan kecairan bank (*LIQUID*).

Kajian ini menggunakan kaedah penganggaran GLS berdasarkan kaedah kovarians koefisien tekal yang membuat pembetulan ke atas ralat piawai dan

[8] Persamaan penganggaran bagi model yang dibentuk diambil daripada pelbagai kajian lepas (Hossain 2008; Azlan et al. 2009).

kovarians data panel berdasarkan keratan rentas wajaran (*cross-section weights*). Seterusnya, kaedah penganggaran yang mengambil kira terma AR(1) akan digunakan untuk mengawal kewujudan masalah korelasi bersiri. Ini kerana kewujudan korelasi bersiri akan menyebabkan koefisien penganggaran tidak efisien (walaupun masih konsisten) dan ralat piawai yang pincang (Baltagi 2001). Penganggaran dibuat menggunakan data panel tidak terimbang memandangkan terdapat nilai tercicir dalam data bank yang digunakan sebagai sampel kajian.

Pengiraan Indeks Pendedahan (TRD)

Kajian terdahulu menggunakan pendekatan berbeza untuk menganalisis laporan tahunan bagi mengukur tahap pendedahan risiko. Beberapa kajian menggunakan analisis kandungan (Beretta & Bozzolan 2004; Lajili & Ze´ghal 2005; Linsley & Shrives 2006; Abraham & Cox 2007). Sesetengah kajian hanya menfokuskan pada perkembangan indeks pendedahan (Robb et. al 2001; Cabedo dan Tirado 2004; Barako et al. 2006; Aljifri dan Hussainey 2007). Kajian lain terhadap penilaian risiko menggunakan kajian kes untuk menerangkan pendedahan risiko (Linsley dan Lawrence 2007) .

Oleh kerana kajian ini dibuat untuk mencari hubungan antara perbankan Islam di Malaysia dan tahap pendedahan risiko, kaedah indeks pendedahan dilihat sesuai bagi tujuan ini. Indeks pendedahan biasanya digunakan untuk menentukan tahap pendedahan. Para pengkaji seperti Wallace et al. (1994), Cooke (1991 dan 1992), Karim (1995), Hossain et al (1994), Ahmed dan Nicholls (1994), dan Hossain (2000 dan 2001), mengadaptasi prosedur dikotomi di mana satu butiran dianggap satu jika mempunyai pendedahan maklumat dan sifar jika tidak, dan pendekatan ini disebut sebagai indeks tidak berwajaran (*unweigted*).

Salah satu daripada isu-isu penting semasa menganalisis indeks pendedahan adalah haruskah beberapa perkara diwajarankan (*weighted*) daripada yang lain. Dalam penyelidikan perakaunan, perkara yang diwajarankan dan tidak diwajarankan akan diguna pakai. (Cooke, 1989; Marston dan Shrives, 1991; Owusu-Ansah, 1998). Walau bagaimanapun, bagi kajian ini, indeks pendedahan tidak berwajaran (*unweighted*) telah dipilih kerana kajian ini tidak menumpukan pada satu kumpulan pengguna tertentu (Naser et al, 2006). Sebaliknya kajian mengkaji semua laporan tahunan dan tidak memerlukan perbezaan tahap kepentingan pendedahan risiko (Oliveira et al., 2006).

Kandungan laporan tahunan setiap buah bank telah dibandingkan dengan indeks pendedahan risiko oleh Nafis Alam dan Bala Shanmugan (2008). Bagi setiap maklumat yang didedahkan, simbol ‘ / ’ akan diberikan dan kemudiannya akan ditandakan dengan nilai 1. Bagaimanapun, jika butiran tidak didedahkan dalam laporan tahunan, simbol ‘x' akan diberikan dan kemudiannya ditandakan dengan nilai 0. Di akhir proses penandaan, jumlah untuk setiap maklumat akan ditambah untuk mencari skor akhir setiap sampel. Pengkaji mengukur jumlah maklumat yang didedahkan sebagai jumlah pendedahan risiko (*TRD*). [9]

$$TRD = \sum_{i=1}^{n} d$$

[9] Indeks pendedahan bank yang dibentuk adalah berdasarkan rangka kerja pengukuran asal yang dicadangkan oleh Nier (2004).

yang mana,

TRD = jumlah indeks pendedahan risiko
d = 1 jika item didedahkan
i = 0 jika item tidak didedahkan
n = bilangan item

Indeks Pendedahan Risiko

Secara keseluruhannya, sebanyak 19 indeks komposit yang berkaitan dengan risiko kewangan telah dikenalpasti dalam penyata kewangan bank Islam di Malaysia. Ketelusan bank diukur secara langsung berdasarkan berapa banyak maklumat berkaitan dengan profil risiko yang didedahkan oleh bank dalam akaun tahunan mereka. Bahagian kunci kira-kira (aset dan liabiliti) bank secara tidak langsung turut melibatkan pendedahan beberapa kategori risiko dalam urusniaga bank Islam. Analisis jenis risiko terutamanya di bahagian aset memfokuskan risiko kewangan tetapi analisis yang baik turut tidak mengabaikan risiko bukan kewangan yang melibatkan bahagian liabiliti (Iqbal & Greuning 2009).

Pengkaji telah membentuk indeks pendedahan bank dengan mengambil kira 19 kategori yang mungkin sama ada didedahkan atau tidak dalam akaun laporan tahunan mereka (lihat, Nafis Alam & Bala Shanmugam 2008, hal.49). Indeks komposit pendedahan terdiri daripada tujuh kategori maklumat yang didedahkan iaitu (i) tunai dan deposit, (ii) asset pendapatan, (iii) pinjaman, (iv) deposit, (v) lain-lain pembiayaan, (vi) ekuiti dan (vii) penyata pendapatan. Setiap kategori maklumat ini pula dibahagikan kepada beberapa sub-indeks yang mengandungi 19 item pendedahan. Setiap item ini melibatkan pendedahan beberapa kategori risiko utama seperti risiko kredit, risiko pasaran dan risiko-risiko lain seperti yang ditegaskan oleh Jawatankuasa Basel.

Pendedahan risiko perbankan Islam melibatkan bahagian aset dan liabiliti. Bank banyak terdedah kepada risiko terutamanya melibatkan bahagian aset berbanding bahagian liabiliti. Risiko utama yang dihadapi oleh bank terdiri daripada risiko kredit, risiko pasaran dan risiko kecairan. Operasi perbankan Islam yang banyak melibatkan produk secara kredit menyebabkan bank secara langsung terdedah kepada risiko kredit. Bank juga terdedah kepada risiko pasaran, terutamanya apabila ia memberikan pembiayaan di bawah prinsip *salam* dan *istisna'*, atau *murabahah.* Di samping itu, bank juga terdedah kepada risiko kecairan. Walau bagaimanapun, risiko operasi yang terlibat secara tidak langsung tidak didedahkan dalam laporan kewangan tahunan bank.

4. ANALISIS KAJIAN

4.1 Statistik Deskriptif

Ringkasan analisis statistik deskriptif asas pemboleh ubah yang terlibat dalam kajian dapat dilihat dalam Jadual 4. Analisis deskriptif dilakukan bertujuan untuk melihat ciri statistik data yang digunakan sebagai pemboleh ubah kajian iaitu min dan sisihan piawai. Min merujuk kepada nilai purata setiap pemboleh ubah bagi keseluruhan sampel kajian, manakala sisihan piawai menunjukkan variasi (serakan) data dari nilai min. Berdasarkan analisis deskriptif ini, pemboleh ubah bebas seperti *ROA, CAR, NPA* dan *LIQUID* adalah pencong ke kanan kecuali pemboleh ubah bersandar (*TRD*) dan pemboleh ubah bebas seperti *LTA* dan *LEV*. Sebahagian besar data juga bersifat memuncak dengan nilai kepuncakan melebihi tiga kecuali pemboleh ubah bebas *LTA*.

Manakala taburan data adalah tidak normal sebagaimana yang ditunjukkan oleh statisik Jarque-Bera untuk kesemua pemboleh ubah yang signifikan pada aras keertian di antara 1 peratus. Oleh itu, ujian lanjut perlu dilakukan ke atas reja penganggaran u_{it} disebabkan data tidak bertaburan normal dan bagi memastikan sama ada ia bertaburan normal atau sebaliknya. Andaian normaliti bagi u_{it} adalah penting untuk memastikan keabsahan pengujian hipotesis (seperti ujian *t* dan ujian *F*) ke atas keputusan penganggaran. Analisis statistik deskriptif pemboleh ubah ditunjukkan oleh Jadual 4 berikut:

Jadual 4 Statistik Deskriptif Pemboleh Ubah Kajian

Pemboleh ubah	Min	Sisihan Piawai	Kepencongan	Kepuncakan	Jarque – Berra
TRD_{it}	16.8889	2.6673	-2.3153	8.3892	151.4575
LTA_{it}	6.7928	0.3532	-0.3022	2.4874	1.8841
LEV_{it}	2.4847	0.3836	-1.8698	6.9550	88.8796
ROA_{it}	2.8299	0.6540	2.8193	13.7352	441.1138
CAR_{it}	17.7332	13.3103	3.4822	18.1528	834.3294
NPA_{it}	3.7846	5.2679	3.6930	19.6641	996.7349
$LIQUID_{it}$	0.0406	0.0829	6.4636	49.4862	6984.234

Nota: Statistik deskriptif berdasarkan sampel umum statistik menghitung statistik menggunakan siri pembolehubah yang mengandungi data/cerapan yang lengkap sahaja. Statistik Jarque-Bera bagi semua pembolehubah signifikan pada aras keertian 1% kecuali pembolehubah $CAR_{it,}$ NPA_{it} dan $LIQUID_{it}$.

4.2 Analisis Korelasi

Analisis korelasi berdasarkan sampel panel dapat dilihat berdasarkan Jadual 5. Matriks korelasi pembolehubah merupakan kaedah mudah yang digunakan untuk mengesan kewujudan kolinearity berbilang dalam data panel. Peraturan praktikal untuk mengenalpasti masalah kolinearity berbilang apabila korelasi adalah 0.800 (Gujarati 2003; Haniffa & Cooke 2005). Nilai korelasi yang rendah di antara pembolehubah bebas menunjukkan tiada masalah kolinearity berbilang yang wujud dalam kajian. Keputusan ini membuktikan bahawa penggunaan data panel yang lebih informatif mampu meningkatkan darjah kebebasan dan meminimumkan masalah kolinearity di antara pembolehubah bebas serta menambah baik kecekapan penganggaran ekonometrik (Hsiao 2002).

Jadual 5 Matriks Korelasi Pemboleh Ubah Bebas Kajian

	LTA	*LEV*	*ROA*	*CAR*	*NPA*	*LIQUID*
LTA	1.0000					
LEV	0.0807	1.0000				
ROA	-0.0253	-0.9644	1.0000			
CAR	-0.2948	0.1199	-0.1650	1.0000		
NPA	0.0998	0.1292	-0.1183	-0.0441	1.0000	
LIQUID	-0.0846	-0.1836	0.0947	0.5936	0.1485	1.0000

Nota: Korelasi matrik berdasarkan sampel data panel.

4.3 Keputusan Penganggaran

Keputusan penganggaran bagi OLS dan GLS ditunjukkan dalam lampiran A. Walau bagaimanapun, keputusan penganggaran berdasarkan model OLS , model FE dan RE ini tidak akan digunakan untuk tujuan analisis lanjut kerana kaedah OLS tidak mengambil kira wajaran yang berlainan bagi setiap reja. Ia memberikan wajaran yang

lebih kecil kepada ralat piawai yang besar bertujuan meminimumkan jumlah kuasa dua reja, dan sebaliknya. Oleh itu, kaedah penganggaran GLS mengambil kira perbezaan data secara eksplisit dan membolehkannya menghasilkan penganggaran yang *BLUE* akan digunakan dalam kajian ini bagi tujuan analisis.[10]

Kaedah GLS dengan andaian varians semua unit keratan rentas adalah heterogen dengan wajaran keratan rentas digunakan untuk menganggar parameter persamaan (1). Memandangkan implikasi peletakan wajaran ini ialah kewujudan heteroskedastisiti, maka kajian ini akan menggunakan wajaran keratan rentas (*cross-section weights*) yang menganggar spesifikasi GLS dengan terma AR (1) dengan membuat pembetulan bagi kewujudan heteroskedastisiti dalam siri masa dan korelasi umum bagi cerapan di antara (*within*) sesuatu keratan rentas.

Jadual 6 menunjukkan ringkasan keputusan penganggaran kaedah GLS yang mengambil kira terma AR(1). Nilai R^2 terselaras yang mewakili kepadanan model menunjukkan bahawa 99% variasi jumlah pendedahan risiko diterangkan oleh pembolehubah bebas, manakala selebihnya diterangkan oleh pemboleh ubah rawak (μ_{it}). Keputusan ujian korelasi bersiri menggunakan statistik *d* Durbin Watson (1.6866) menunjukkan tiada korelasi bersiri positif darjah pertama pada aras keertian lima peratus. Ujian F-statistik adalah signifikan pada aras keertian satu peratus dalam model yang diambil kira dan hipotesis nol berjaya ditolak. Maka, secara keseluruhan ujian diagnostik menunjukkan keputusan penganggaran berdasarkan kaedah GLS menepati kriteria statistik dan ekonometrik dan boleh digunakan bagi tujuan analisis kajian ini.

Seterusnya, pemilihan di antara model kesan tetap dan model kesan rawak berdasarkan spesifikasi GLS tidak perlu dilakukan sekiranya model telah dibentuk dengan baik (*model is properly specified*) (Mundlak 1978). Penganggar GLS-kesan rawak dikatakan sama seperti penganggar kesan tetap yang bermakna hanya terdapat satu penganggar atau dengan erti kata lain, α_i adalah rawak; iaitu penakbiran dibuat berdasarkan sampel yang dicerap secara rawak. Dalam kajian ini, sampel terdiri daripada 17 buah bank Islam di Malaysia diambil secara rawak daripada keseluruhan populasi. Justeru, wajaran keratan rentas (*cross-section weights*) GLS akan digunakan untuk mewakili model pendedahan risiko perbankan Islam di Malaysia bagi tempoh 2004-2008.

Analisis keputusan kajian berdasarkan kriteria ekonomi adalah penting untuk melihat sejauhmana keputusan penganggaran menyokong hipotesis yang telah dibuat ke atas pemboleh ubah bebas. Sebagaimana yang dibincangkan dalam bab metodologi kajian sebelum ini, kesemua koefisien diandaikan mempunyai tanda positif kecuali CAR_{it} dan NPA_{it} diandaikan mempunyai kedua-dua koefisien sama ada positif atau negatif. Hasil keputusan analisis yang dilakukan mendapati bahawa pemboleh ubah bebas seperti LTA_{it}, LEV_{it}, ROA_{it}, dan $LIQUID_{it}$ adalah signifikan dalam menentukan tahap pendedahan risiko dalam bank Islam, sementara pemboleh ubah bebas CAR_{it} dan NPA_{it} adalah tidak signifikan.

Jadual 6 Keputusan Penganggaran GLS

Pembolehubah	Koefisien
CONSTANT	-20.5556***
	(0.4976)

[10] Menurut Gujarati (2003), suatu model dikatakan sebagai *Best Linear Unbiased Estimators* (*BLUE)* apabila bebas daripada masalah koleaneariti berbilang, heterokedastisiti dan korelasi bersiri.

LTA_{it}	2.3754*** (0.0369)
LEV_{it}	7.7230*** (0.1279)
ROA_{it}	0.7583*** (0.0950)
CAR_{it}	-0.0011 (0.0010)
NPA_{it}	-0.0027 (0.0024)
$LIQUID_{it}$	0.4397** (0.1854)
AR(1)	0.4759*** (0.0619)
Jumlah Cerapan	55
R^2 Terselaras	0.9998
Statistik *d* Durbin Watson	1.6866
Statistik *F*	30867.95***

Nota: Berdasarkan keputusan penganggaran GLS (wajaran keratan rentas), angka dalam kurungan ( ) adalah nilai ralat piawai. Nilai statistic *d* Durbin Watson menunjukkan tiada korelasi bersiri positif darjah pertama pada aras keertian 5%. Tanda *** dan ** bermakna masing-masing pembolehubah signifikan pada aras keertian 1% dan 5%.

Analisis keputusan kajian berdasarkan kriteria ekonomi penting untuk melihat sejauh mana keputusan penganggaran menyokong hipotesis yang telah dibuat ke atas pemboleh ubah bebas sebagaimana yang dibincangkan dalam bab sebelumnya. Kesemua koefisien menunjukkan tanda positif kecuali pemboleh ubah NPA dan CAR. Oleh kerana hipotesis yang dibentuk adalah secara umum yang mana berdasarkan kriteria bank dan institusi kewangan konvensional, maka koefisien yang mempunyai tanda negative berkemungkinan mencerminkan kelemahan perbankan Islam dalam kesemua aspek tersebut.

Pemboleh ubah LTA_{it} mewakili saiz bank dalam sampel. Koefisien bagi LTA_{it} didapati mempunyai hubungan yang positif dan signifikan dengan tahap pendedahan risiko perbankan Islam. Peningkatan seunit jumlah aset akan menyebabkan peningkatan sebanyak 2.38 unit jumlah pendedahan risiko seperti yang ditunjukkan oleh Jadual 4.3. Hal ini disebabkan bank yang besar secara relatif mempunyai jumlah asset yang lebih tinggi berbanding bank kecil. Penentuan saiz bank dengan tahap pendedahan risiko adalah berdasarkan julat yang telah ditetapkan yang mana bank dikategorikan kepada bank besar, bank sederhana dan bank kecil. Kajian ini menunjukkan Bank Muamalat dan Bank Islam Malaysia Berhad mempunyai jumlah aset yang besar dan mendedahkan risiko yang maksimum sebaliknya Al-rajhi bank mempunyai aset yang kecil dan mendedahkan risiko yang minimum. Hal ini jelas membuktikan semakin besar asset semakin tinggi pendedahan risiko oleh bank. Ini kerana bank yang besar akan lebih cenderung dan mempunyai insentif untuk memperbaiki tahap pendedahan risiko mereka bagi mempamerkan kualiti dan tahap ketelusan mereka kepada pelabur dan pendeposit. Dapatan kajian juga didapati menyokong dan mengesahkan Teori Isyarat yang menyatakan bahawa terdapat hubungan yang positif antara saiz firma dengan pendedahan risiko (Craven dan Marston 1999). Hubungan positif antara saiz bank dan tahap pendedahan risiko turut

didapati dalam kajian perbankan seperti Hossain 2001, di Bangladesh, Chipalkatti 2002 dan Hossain 2008, masing-masing di India.

Leveraj bank menggambarkan tingkat hutang yang dihadapi oleh sesebuah bank. Pembolehubah LEV_{it} didapati mempunyai hubungan yang positif dan signifikan dengan tahap pendedahan risiko oleh bank sebagaimana yang dijangkakan oleh hipotesis awal kajian ini. Berdasarkan Jadual 4.3, peningkatan seunit leveraj bank menyebabkan peningkatan sebanyak 7.72 unit pendedahan risiko. Berdasarkan item pendedahan risiko bank, risiko kredit akan muncul apabila berlakunya peningkatan risiko kemungkiran yang disebabkan oleh hutang yang tidak dapat dilangsaikan dalam tempoh yang ditetapkan oleh bank. Dapatan kajian yang diperoleh membuktikan bahawa leveraj sebagai proksi risiko boleh mempengaruhi tahap pendedahan risiko. Hal ini menunjukkan semakin tinggi tingkat hutang, semakin tinggi risiko dan semakin tinggi juga tahap pendedahan risiko yang dilakukan. Hubungan positif antara leveraj dan pendedahan risiko ini juga didapati konsisten dengan kajian yang dijalankan oleh Chipalkatti (2002).

Seterusnya, pemboleh ubah ROA_{it} mewakili tingkat keuntungan bank. Dapatan kajian membuktikan bahawa pemboleh ubah bebas ROA_{it} mempunyai hubungan yang positif dan signifikan dalam mempengaruhi tahap pendedahan risiko bank. Analisis keputusan kajian mendapati peningkatan seunit keuntungan bank menyebabkan peningkatan sebanyak 0.76 unit pendedahan risiko. Maka, dapat disimpulkan bahawa semakin tinggi keberuntungan sesebuah syarikat, semakin tinggi tahap pendedahan maklumat (Inchausti 1997). Namun, berdasarkan hasil kajian yang diperoleh, penulis berpendapat bank bukan hanya akan mendedahkan maklumat ketika mendapat keuntungan yang tinggi sahaja tetapi risiko yang didedahkan juga akan lebih banyak di samping keuntungan yang tinggi kerana bank perlu bersikap lebih telus terhadap pendeposit dan pelabur mereka selari dengan prinsip syariah yang diamalkan dalam urusniaga mereka. Dapatan kajian ini menyokong teori Isyarat yang menyatakan pemilik sesebuah firma disifatkan berminat untuk menyebarkan berita baik kepada pasaran bagi mengelakkan syer terkurang nilai.

Kecairan pula melambangkan keteguhan dan kekuatan sesebuah bank khususnya dalam industri perbankan. Pembolehubah bebas $LIQUID_{it}$ menunjukkan hubungan yang positif dan signifikan dengan tahap pendedahan risiko bank. Analisis keputusan kajian mendapati peningkatan seunit kecairan akan turut menyebabkan peningkatan sebanyak 0.44 unit dalam tahap pendedahan risiko oleh bank Islam. Dapatan kajian yang diperoleh didapati konsisten dengan kajian yang dilakukan oleh Owusu-Ansah (1998) menyatakan bahawa pendeposit, pelabur,peminjam dan pengguna firma yang lain sentiasa mengambil berat tentang status kesinambungan firma. Hal ini telah mendorong firma yang mempunyai kecairan yang tinggi untuk mendedahkan tahap kecairan tersebut melalui laporan kewangan (Owusu-Ansah 1998; Wallace & Naser 1995). Pendedahan maklumat risiko juga boleh dijadikan sebagai satu lambang keyakinan pengurusan dalam keteguhan dan prospek firma pada masa depan (Oyelere et al. 2003).

Walau bagaimanapun, pemboleh ubah bebas yang menggambarkan disiplin pasaran bank berhubung secara negatif dan tidak signifikan dengan tahap pendedahan risiko bank.

5. KESIMPULAN DAN IMPLIKASI DASAR

Isu pendedahan risiko merupakan isu penting dalam pengurusan risiko dan sangat berkait rapat dengan isu ketelusan terutamanya dalam industri perbankan Islam di

Malaysia. Kecekapan dan kejayaan sesebuah bank adalah bergantung kepada sejauh mana bank menguruskan risikonya dengan baik dengan tidak mengabaikan aspek ketelusan terhadap pelabur, pendeposit dan peminjam. Sistem perbankan Islam berhadapan dengan pelbagai cabaran disebabkan perubahan yang pesat dalam industri perbankan di samping persaingan daripada sistem perbankan konvensional dalam negara yang mengamalkan sistem dwi-perbankan. Perbankan Islam tidak terkecuali daripada berhadapan dengan pelbagai risiko baru dalam kontrak urusniaga yang diamalkan. Walau bagaimanapun, sebagai bank yang mengamalkan prinsip syariah, adalah menjadi satu kewajipan bank ini untuk bersikap lebih telus terhadap pelanggan dan pelabur mereka terutamanya dalam aspek pendedahan risiko. Justeru,adalah menjadi satu keperluan yang penting untuk mengenal pasti faktor-faktor yang mempengaruhi tahap pendedahan risiko dalam perbankan Islam.

Penganggaran yang dilakukan telah memberikan bukti secara empirikal berkaitan dengan faktor-faktor yang mempengaruhi tahap pendedahan risiko bank. Daripada enam pemboleh ubah bebas yang dikenalpasti dalam mempengaruhi pendedahan risiko bank, empat pemboleh ubah iaitu saiz bank, leveraj , keuntungan dan kecairan bank terbukti menghasilkan keputusan yang signifikan dengan pendedahan risiko bank. Manakala dua lagi pemboleh ubah iaitu aset tidak berbayar dan nisbah kecukupan modal yang mewakili disiplin pasaran didapati tidak signifikan dalam kajian ini.

Walau bagaimanapun, kesemua pembolehubah yang dikenalpasti menunjukkan hubungan yang konsisten dengan kajian-kajian lepas yang ditemui. Hal ini menunjukkan bahawa kajian yang dilakukan menyokong hipotesis awal dalam analisis kajian. Tiada perbezaan yang ketara didapati dalam faktor-faktor yang mempengaruhi tahap pendedahan risiko di antara sistem perbankan konvensional dan perbankan Islam memandangkan kedua-duanya beroperasi dalam landskap kewangan dan ekonomi yang hampir sama. Apa yang jelas, aspek ketelusan yang cuba ditonjolkan atau dipamerkan oleh bank dapat dibuktikan melalui pendedahan risiko bank.

Analisis amalan pendedahan risiko bank dapat dilakukan berdasarkan laporan kewangan tahunan bank yang mana bank banyak terdedah kepada risiko kredit dan risiko pasaran sebagaimana bank konvensional. Di samping itu, bank juga secara tidak langsung turut terdedah kepada risiko kecairan dan risiko pelaburan. Berdasarkan indeks pendedahan, Bank Islam didapati membuat pendedahan risiko yang paling tinggi berdasarkan laporan tahunan pada setiap tahun. Manakala daripada enam pemboleh ubah yang diambil kira, hanya empat pemboleh ubah sahaja yang didapati signifikan. Maka, secara keseluruhannya kajian yang dilakukan didapati mencapai objektif yang ditetapkan.

Hasil kajian ini menyediakan maklumat yang relevan dan berguna kepada semua pihak. Pengetahuan dan kefahaman mengenai pendedahan risiko penting bagi menangani maklumat tak simetri antara pihak bank dengan pelabur, pendeposit dan peminjam. Aspek ketelusan dan pendedahan maklumat kewangan merupakan ciri utama rangka kerja peraturan dan peruntukan dalam institusi kewangan Islam. Tahap pendedahan risiko yang tinggi dapat mencerminkan tahap ketelusan bank terhadap pendeposit, pelabur dan peminjam. Pendedahan risiko boleh memberikan kesan yang positif kepada kepercayaan dan keyakinan pelabur terhadap pengurusan bank. Ini kerana pendedahan risiko yang dilakukan dapat membantu pelabur membuat penilaian yang lebih baik terhadap profil risiko dan prestasi bank pada masa hadapan.

Beberapa faktor penentu bank telah dipertimbangkan untuk menganggarkan kesan pendedahan tahap pendedahan risiko oleh bank. Pemboleh ubah saiz bank,

leveraj, kecairan dan keuntungan adalah signifikan manakala pemboleh ubah disiplin pasaran (NPA dan CAR) tidak signifikan dalam menerangkan tahap pendedahan risiko. Kesimpulannya, peningkatan pendedahan risiko meningkat apabila bank mempunyai inisiatif untuk meningkatkan ketelusan dan mematuhi prinsip syariah yang ditetapkan oleh penggual undang-undang. Berdasarkan dapatan kajian, beberapa implikasi dasar dapat dikemukakan untuk pendedahan risiko di perbankan Islam.

Pemboleh ubah pertama iaitu saiz aset mempunyai hubungan yang positif dan signifikan dengan pendedahan risiko di perbankan Islam. Kajian yang dilakukan mengambil kira saiz bank sama ada besar, kecil atau sederhana untuk membolehkan perbandingan tahap pendedahan risiko antara bank dilakukan. Hasil kajian mendapati bahawa bank yang memiliki saiz aset yang besar lebih yakin untuk mendedahkan risiko kepada pendeposit dan pelabur. Contohnya Bank Islam didapati memiliki aset yang lebih tinggi berbanding bank-bank lain. Hal ini mendorong bank Islam bersikap lebih telus terhadap pendeposit dan pelabur melaui pendedahan risiko dalam laporan kewangan tahunan bank. Pendedahan risiko yang mencukupi secara tidak langsung akan membantu pelabur menilai dan membuat keputusan pelaburan dengan lebih baik.

Kedua, hubungan yang positif antara pemboleh ubah leveraj dengan pendedahan risiko. Kebanyakan bank menjalankan urusniaga berbentuk hutang. Oleh itu, secara tidak langsung semakin tinggi leveraj, semakin banyak risiko kredit yang terdedah oleh bank. Dalam keadaan ini, risiko pasaran dan risiko kredit akan berlaku dan pihak bank terpaksa mendedahkan risiko ini kepada pendeposit dan pelabur bagi menjelaskan situasi atau keadaan bank pada sesuatu masa. Tindakan bank juga dapat mengurangkan berlakunya maklumat yang tidak simetri antara pihak bank, pelabur dan pendeposit.

Ketiga, hubungan positif di antara keuntungan atau pulangan ke atas aset dengan tahap pendedahan risiko. Pendedahan risiko sewaktu bank memperoleh keuntungan agak sukar dilakukan sekiranya bank tidak bersikap telus terhadap pendeposit dan pelabur. Hubungan secara langsung antara keuntungan dan pendedahan risiko bank menunjukkan bank tidak menyembunyikan risiko yang dihadapi walaupun bank memperoleh keuntungan.

Keempat, hubungan positif di antara kecairan bank dengan tahap pendedahan risiko. Semakin tinggi kecairan yang dimiliki bank, semakin tinggi risiko kecairan yang terdedah dalam laporan kewangan bank. Pendedahan kepada risiko kecairan bank dapat mengurangkan maklumat tidak simetri di antara pihak bank, pelabur dan pendeposit. Di samping itu, kecairan bank dan pendedahan risiko yang tinggi juga mencerminkan bahawa bank dapat memenuhi tanggungjawab atau tuntutan terhadap liability semasa. Hal ini juga akan menambahkan keyakinan pelabur terhadap kedudukan kewangan bank

Secara keseluruhannya, hasil kajian ini penting kepada penggubal undang-undang dan bank dalam meningkatkan pendedahan terutamanya berkaitan risiko. Setiap institusi kewangan Islam di Malaysia mesti membuat pendedahan dalam laporan kewangan tahunan mereka berdasarkan garis panduan yang telah ditetapkan. Pematuhan kepada garis panduan yang ditetapkan diharapkan dapat meningkatkan tahap ketelusan dalam pelaporan risiko. Bank juga diharapkan dapat menyediakan pendedahan yang mencukupi terutamanya berkaitan risiko agar dapat mengelakkan krisis perbankan pada masa depan. Hal ini kerana, salah satu punca berlakunya krisis perbankan di Asia adalah disebabkan kurang ketelusan dalam laporan tahunan bank.

Oleh itu, Bank Negara Malaysia sebagai bank pusat yang menyediakan garis panduan dan piawaian kepada bank-bank di Malaysia perlulah menilai tahap

ketelusan laporan risiko dalam perbankan Islam dan mengemukakan garis panduan baru bagi pelaporan risiko. Secara umumnya, penulis percaya bahawa penemuan dalam kajian ini mempunyai implikasi yang penting kepada penyediaan piawaian laporan risiko dan peningkatan ketelusan bank.

Secara keseluruhannya, dapatan kajian ini dapat memberikan informasi yang berguna mengenai tahap pendedahan risiko perbankan Islam khususnya di Malaysia. Pendedahan maklumat risiko dianggap suatu tindakan yang penting terutamanya dalam perbankan Islam. Hal ini kerana melalui pendedahan risiko yang dilakukan, bank Islam yang mengamalkan prinsip syariah dapat menonjolkan tahap ketelusan mereka dalam menjalankan urusniaga. Memandangkan amalan pendedahan risiko oleh bank ini bukanlah suatu pendedahan yang diwajibkan, maka faktor-faktor penentu bank perlu dikaji untuk melihat keberkesanan faktor penentu ini secara keseluruhan. Dari perspektif pelabur, maklumat pendedahan risiko adalah penting bagi membolehkan mereka membuat penilaian terhadap profil risiko, prestasi dan keadaan

RUJUKAN

Al-Quran.

Abraham, S. & Cox, P. 2007. Analysing the determinants of narrative risk information in UK FTSE 100 annual reports . *The British Accounting Review 39* (3) : 227-248.

Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI). 2009. http://www.aaoifi.com, [1 Februari 2009].

Affin Bank Berhad. 2004 – 2008. Laporan kewangan tahunan diaudit. Kuala Lumpur : Penerbit ABB. http://www.affinbank.com.my [10 Mei 2009].

Alliance Bank (M) Berhad. 2004 – 2008. Laporan kewangan tahunan diaudit. Kuala Lumpur : Penerbit AIBB . http://www.alliancebank.com.my [10 Mei 2009].

Al-Mograbi, A. 1996. The Social Responsibility of Islamic Banks, Cairo: The International Institute of Islamic Thoughts.

Al-Rajhi (M) Berhad. 2004 – 2008. Laporan kewangan tahunan diaudit. Kuala Lumpur : Penerbit Al-Rajhi. http://www.alrajhi.com.my [10 Mei 2009].

AmBank (M) Berhad. 2004 – 2008. Laporan kewangan tahunan diaudit. Kuala Lumpur: Penerbit AmBB. http://www.ambank.com.my [10 Mei 2009].

Ariss, R.T. & Sardine,Y. 2007. Challenges in implementing capital adequacy guidelines to Islamic Banks. *Journal of Banking Regulation* 9 (1) : 46-59.

Asian Finance Bank (M) Berhad. 2004 – 2008. Laporan kewangan tahunan diaudit. Kuala Lumpur : Penerbit Al-Rajhi http://www.alrajhi.com.my [10 Mei 2009].

Askary, S. & Clarke, F. 1997. Accounting in the Koranic Verses , kertas kerja dibentangkan di Accounting, Commerce and Finance: The Islamic Perspective International Conference, Sydney, Australia.

Azlan Amran, Abdul Manaf Rosli & Che Haat Mohd Hassan. 2009. An exploratory study on risk management disclosure in Malaysian annual reports. *Managerial Auditing Journal*, 24 (1) : 39-57.

Baltagi, B.H. 2001. *Econometric Analysis of Panel Data*. Ed. Ke-2. England: John Wiley & Son.

Bank Islam Malaysia Berhad. 2004 – 2008. Laporan kewangan tahunan diaudit. Kuala Lumpur : Penerbit BIMB http://www.bankislam.com.my [10 Mei 2009]

Bank Muamalat Malaysia Berhad. 2004 – 2008. Laporan kewangan tahunan diaudit. Kuala Lumpur : Penerbit BMMB http://www.muamalat.com.my [10 Mei 2009]

Bank Negara Malaysia. 2009. http://www.bnm.gov.my/index, [1 Februari 2009]

Barrett, M.E. 1977. The extent of disclosure in annual report of large companies in seven countries. *The International Journal of Accounting* 13 (2) : 1-25.

Basel Committee on Banking Supervision (BCBS). 1998. Enhancing Bank Transparency, Bank of International Settlements.

_____ . 2001. 'Public Disclosures by Banks: Results of the 1999 Disclosure Survey',Basel: Bank of International Settlements.

_____ . 2002. 'Public Disclosures by Banks : Results of the 2000 Disclosure Survey',Basel: Bank of International Settlements.

_____ . 2003. Public Disclosures by Banks: Results of the 2001, Disclosure Survey, Basel: Bank of International Settlements.

_____. 2004. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework, Basel: Bank for International Settlements, June.

Baumann, U. & Nier, E. 2003. Disclosure, Volatility and Transparency – An Empirical Investigation Into The Value of Bank Disclosure, Mimeo. Bank of England Institute of Chartered.

Baydoun, N. & Willett, R. 1997, Islam ethical issues in the presentation of financial information, accounting, commerce & finance. *The Islamic Perspective Journal* , 1 (1) : 1-25.

Beretta, S. & Bozzolan, S. 2004. A framework for the analysis of firm risk communication. *The International Journal of Accounting*, 39 : 265-288

Commerce Bank Berhad. 2004 – 2008. Laporan kewangan tahunan diaudit. Kuala Lumpur : Penerbit CIMB http://www.cimbbank.com.my [10 Mei 2009]

Cooke, T. E. 1991. An assessment of voluntary disclosure in the annual reports of Japanese corporations. *The International Journal of Accounting* 26 : 174-189.

Cordella, T & Yeyati, E.L. 1998. Public Disclosure and Bank Failures. *IMF Staff Papers*, 45(1) : 110-131.

Deumes, R. 2008. Corporate Risk Reporting: A Content Analysis of Narrative Risk Disclosures in Prospectuses. *Journal of Business Communication 45*(2) : 120-157.

EON Bank (M) Berhad. 2004 – 2008. Laporan kewangan tahunan diaudit. Kuala Lumpur : Penerbit EON http://www.eonbank.com.my [10 Mei 2009]

EViews 6. 2008. *EViews 6 User's Guide*, USA : Quantitative Micro Software, LLC.

Haniffa, R.M. & Cooke, T.E. 2005. "The Impact of Culture and Governance on Corporate Social Reporting". *Journal of Accounting & Public Policy* 24 (5) : 391-430.

Hassan, M. K., .2008. The level of corporate risk disclosure in UAE. British Accounting Association, Paramount Imperial Horal, Blackpool. 1 –3 April, 2008.

_____. 2009. UAE Corporations-specific characteristics and level of risk disclosure. *Managerial Auditing Journal*, 24 (7) : 668 – 687.

Hong Kong & Shanghai Bank Corporation (M) Berhad. 2004 – 2008. Laporan kewangan tahunan diaudit. Kuala Lumpur : Penerbit HSBC Publisher http://www.hsbc.com.my [10 Mei 2009]

Hong Leong Bank Berhad. 2004 – 2008. Laporan kewangan tahunan diaudit. Kuala Lumpur : Penerbit HLB http://www.hlb.com.my [10 Mei 2009]

Hossain, M. 2000. Disclosure of Financial in Developing Countries : A Comparative Study of Non - financial Companies in India, Pakistan and Bangladesh. The University of Manchester, UK.

_____. 2001. The Disclosure of Information in the Annual Reports of Financial Companies in Developing Countries : The Case of Bangladesh. University of Manchester, UK.

_____. 2008. The extent of disclosure in annual reports of banking companies : the case of India. *European Journal of Scientific Research* 23 (4) : 659-680.

Hossain, M,.Tan, L.M. & Adams, M. 1994. Voluntary disclosure in an emerging capital market: some empirical evidence from companies listed on the Kuala Lumpur stock exchange. *The International Journal of Accounting,* 29 : 334-35.

Hsiao, C. 2002. *Analysis of panel data*. Ed.ke-2. New York : Cambridge University Press.

Iqbal, Z. & Mirakhor, A. 2007. *Risk Management of Islamic Financial Institutions In An Introduction to Islamic Finance* : *Theory and Practice*. 229-250. Wiley Finance,John Willey & Sons (Asia) Pte Ltd, Singapura.

Islamic Financial Services Board (IFSB). 2005. Guiding Principles of Risk Management for Institutions (other than Insurance Institutions) Offering Only Islamic Financial Services. http:// www.ifsb.org [10 November 2009].

_____. 2007. Disclosures to Promote Transparency and Market Discipline for Institutions Offering Islamic Financial Services (Excluding Islamic Insurance (*Takaful*) Institutions and Islamic Mutual Funds). http:// www.ifsb.org [10 November 2009].

Khan, T. & Ahmed, H. 2001. Risk Management : An Analysis of Issues in Islamic Financial Industry. Occasional Paper No.5, Islamic Research and Training Institute, Jeddah, Saudi Arabia.

Kuwait Finance House (M) Berhad. 2004 – 2008. Laporan kewangan tahunan diaudit. Kuala Lumpur : Penerbit KFH http://www.kuwaitfinance.com.my [10 Mei 2009]

Lajili, K. & Zéghal, D. 2005. A Content Analysis of Risk Management Disclosures in Canadian Annual Reports. *Canadian Journal of Administrative Sciences,* 11(2) : 125-142.

Linsley, P.M. & Shrives, P.J. 2005. Disclosure of Risk Information in the Banking Sectors. *Journal of Finance Regulation and Compliance,* 13 (3) : 205-14.

_____. 2006. Risk Reporting : A Study of Risk Disclosure in the Annual Reports of UK Companies". *The British Accounting Review*, 38: 387-404.

Linsley, P.M., Shrives, P.J. & Crumpton, M. 2006. Risk Disclosure : An Exploratory Study of UK and Canadian Banks. *Journal of Banking Regulation, 7*(3/4) : 268-282.

Linsmeir, T.J., Thornton, D.B., Venkatachaam, M. & Welker, M. .2002. The Effect of Mandated

Market Risk Disclosures on Trading Volume Sensitivity to Interest Rate, Exchange Rate and Commodity Price Movement. Accounting Review, 77 (2) : 343-77.

Malayan Banking Berhad. 2004 – 2008. Laporan kewangan tahunan diaudit. Kuala Lumpur : Penerbit Maybank http://www.maybank.com.my [10 Mei 2009]

Malaysian Accounting Standards Board (MASB). 2009. http://www.masb.org.my/ [1 Februari 2009].

Md. Arof Othman. 2007. Risk Management Division Bank Islam Malaysia Bhd. INCEIF- LOFSA Workshop, Hotel Sheraton, Labuan. 14 -15 November 2007.

Mohobbot, A.M. 2005. Corporate Risk Reporting Practices in Annual Reports of Japanese Companies. *Japanese Journal of Accounting*, *16*(1) : 113-133.

Nafis Alam & Bala Shanmugam. 2008. Financial Transparency of Selected Islamic Banks: Applying Bank Disclosure Index. *Review of Islamic Economics* 12(1) : 41–55.

Nier, E. .2004. Banking Crises and Transparency. EFA. 2004. *Maastricht Meetings Paper* No.4805. http://ssrn.com/abstract=567052, [1 Februari 2009]

Noraini Mohd Ariffin .2005. Enhancing Transparency and Risk Reporting in Islamic Banks. Tesis Ijazah Doktor Falsafah. School of Management University of Surrey.

Noraini Mohd Ariffin, Archer,. S,. & Abdel Karim,. R.A. 2009. Transparency and Market Discipline in Islamic Banks. http://www.islamic center.kaau.edu.sa/ 7iecon/ahdath/con06/pdf. 1(9):1- 21.

Nurul Huda Abdul Majid. 2005. Disclosure Practices and Presentation Financial Report: A Case Study of Islamic Banks and Islamic Banking Scheme (IBS) Commercial Banks in Malaysia. 3rd International Islamic Banking Finance Conference. 1-21. Monash University Malaysia, Mandarin Oriental Kuala Lumpur. 16-17 November 2005.

Overseas Chinese bank Corporation (M) Berhad. 2004 – 2008. Laporan kewangan tahunan diaudit. Kuala Lumpur : Penerbit OCBC. http://www.ocbc.com.my [10 Mei 2009]

Owusu-Ansah, S. 1998. The Impact of Corporate Attributes on the Extent of Mandatory Disclosure and Reporting by Listed Companies in Zimbabwe. *International Journal of Accounting*, 33(5) : 605-63.

Public Bank Berhad. 2004 – 2008. Laporan kewangan tahunan diaudit. Kuala Lumpur : Penerbit PBB .http://www.publicbank.com.my [10 Mei 2009]

Rahman, M. Z. 1999. The Role of Accounting Disclosure in the East Asian Financial Crisis. Lessons Learned, UNCTAD. Switzerland.

Rashid Husin Bank Berhad. 2004 – 2008. Laporan kewangan tahunan diaudit. Kuala Lumpur : Penerbit RHB http://www.rhbbank.com.my [10 Mei 2009]

Shahida Shahimi. 2006. Penentu margin pendapatan bersih : bukti empirik data panel perbankan Islam. Kertas ilmiah Doktor Falsafah. Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM).

Standard Chartered Bank (M) Berhad. 2004 – 2008. Laporan kewangan tahunan diaudit. Kuala Lumpur : Penerbit SCBB http://www.standardchartered.com.my [10 Mei 2009]

Wallace,. R.S.O. & Naser,. K. 1995. Firm specific determinants of the comprehensiveness of mandatory disclosure in the corporate annual reports of firms listed on the stock exchange of Hong Kong. *Journal of Accounting and Public Policy*, 14 : 311-68.